

розвиток, здоров'я, навчання, спілкування з однолітками та сім'єю тощо. Швидке впровадження цифрової гігієни та цифрової грамотності в навчальному процесі дозволить дітям та молоді набути необхідних навичок для розумного користування новітніми сервісами в мережі інтернет, грамотно реалізовувати та захищати свої права у цифровому просторі від можливих онлайн-небезпек.

Література:

1. Молодь: її права та соціальне становлення в сучасній Україні. Міністерство юстиції. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_41555
2. Міністерство цифрової трансформації України URL: <https://lnnk.in/inhZ>
3. Цифровізація. Термінологія. Національна бібліотека України ім. Ярослава Мудрого URL: <https://oth.nlu.org.ua/?p=5614>
4. Згідно з дослідженням Proinsight Lab у партнерстві з Уповноваженим з прав дитини Миколою Кулебою і Служба порятунку дітей URL: <https://lnnk.in/bOkx>
5. Незалежне українське інформаційне агентство "Інтерфакс-Україна". URL: https://interfax.com.ua/news/press-release/780400.html#_ftn1

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-389-0-24>

СТАТУСНО-РОЛЬОВІ ЕКСПЕКТАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Лобанова Алла Степанівна

*доктор соціологічних наук, професор,
професор кафедри соціології та масових комунікацій*

Каритка Валерій Валерійович

*доктор PhD,
старший викладач кафедри соціології та масових комунікацій
Криворізький державний педагогічний університет
м. Кривий Ріг, Україна*

Українське суспільство, яке вже десять років перебуває під тиском російської агресії, особливо після повномасштабного вторгнення російських військ (24 лютого 2022 року) зазнало значних соціальних, структурних, демографічних, економічних змін. Жодна соціальна група не зберегла своїх статусних та змістовних форматів, оскільки

порушення та руйнації усталеного способу життя стали головною ознакою періоду повномасштабної російсько-української війни. Широкі міграційні процеси, тимчасова окупація окремих територій, загибель десятків тисяч військових та цивільних людей, руйнація значної частини промислової та соціально-житлової інфраструктури – все це деструктивно вплинуло на все українське суспільство, особливо на молодь. Молоді українці, які знаходилися у пошуках свого соціального статусу, своєї професійної ніші в сучасному інформаційному суспільстві, опинилися у історичній пастці – спочатку пандемії Covid-19, а потім російської агресії, які значно обмежили їх соціально-професійні можливості. Відтак прагнення більшості з них успішно соціалізуватися у професійній діяльності не зреалізувалися у бажаному напрямку, більш того цей процес загальмувався і призупинився внаслідок суперечностей, які виникли в умовах війни і потоку дезінформації, фейків, які заповнили мережу Інтернет і деструктивно вплинули на їх свідомість. Тому і актуалізується потреба у з'ясуванні експектацій української молоді в сучасному інформаційному суспільстві.

Ступінь розробленості проблематики. Дослідженнями молодіжної проблематики в сучасному інформаційному суспільстві займаються такі українські дослідники, як: Б. Буяк, М. О. Гелемей, М. Гуцалова, О. О. Каретна, В. Ю. Піча, С. Федущко та інші. У фокусі їх уваги знаходяться характеристики, вікові ознаки, функції молоді та особливості її професійного становлення. Між тим недостатньо дослідженими залишаються статусно-рольові експектації сучасної української молоді, зокрема їх особливості та основні характеристики. Отже метою наукової роботи є з'ясування змісту, структури, особливостей та характеристик статусно-рольових експектацій української молоді в умовах російсько-української війни.

Молодь у соціологічній науці розглядається як специфічна соціально-демографічна група, яка знаходиться у стадії вторинної (трудової) соціалізації і у пошуках свого статусу у соціальній структурі суспільства. Однак питання щодо вікових меж, критеріїв і ознак молоді залишається відкритим і, як зазначає Б.Буяк, слугує основою полеміки для науковців та практиків у сфері молодіжної проблематики, оскільки політологи розглядають молодь як інноваційний ресурс розвитку країни, соціологи – як соціокультурну групу, психологи – як групу з властивими їй психофізичними особливостями дорослішання особи [1]. Перш за все визначимося з віковими межами молоді. Соціологи наприкінці минулого століття молоддю вважали осіб, віком від 15 до 28 років, пізніше вважалося, що межа молодіжного віку – від 16 до 30 років. Проте у Законі України «Про сприяння соціальному

становленню та розвитку молоді» зазначено, що «молоддю вважаються громадяни віком від 14 до 35 років» [4, с. 38]. Вікова характеристика молоді, звісно, є визначальною, але не вичерпною, оскільки існують інші, які позначають молодь як перехідну фазу від виконання соціальної ролі дитини до соціальної ролі дорослого. Так, О. О. Каретна підкреслює, що інтегроване поняття молоді включає такі ознаки: «вікові межі та соціально-психологічні особливості; специфіку соціального статусу, рольових функцій і соціокультурної поведінки; специфіку соціально-демографічної групи; специфіку процесу соціалізації, в якому поєднується соціальна адаптація та індивідуалізація; специфіку самовизначення, самоорганізації, самоідентифікації» [5]. У цьому визначенні окреслюються не тільки соціально-психологічні властивості, але й культурні, ідентифікаційні, соціалізаційні. Дійсно, молодь – це не просто вікова соціальна група, а специфічна група, яка знаходиться у пошуку себе, своїх життєвих цілей і пріоритетів, визначення свого життєвого та професійного шляху. Як підкреслює М. Гуцалова, молодь, як «органічна частина суспільства, на кожному етапі його розвитку виконує інтеграційну функції, об'єднуючи і розвиваючи досвід попередніх поколінь, сприяючи соціальному прогресу, а також забезпечує трансформацію з минулого в майбутнє культурної й історичної спадщини всього людства в умовах природного розвитку соціальної системи» [3]. І тому молодь варто розглядати як важливу частину суспільства, без участі якої неможливий його розвиток. Між тим, участь молоді у суспільному житті пов'язується з певними її очікуваннями щодо досягнення певного соціального статусу, завдяки отриманій освіті, вихованню, фаху і особистісним можливостям, тобто соціально-статусним експектаціям. Поняття «соціально-статусні експектації» є недостатньо обґрунтованим, оскільки більш уживаним є термін «віково-рольові експектації», що охоплюють «норми і вимоги соціального оточення, які висувуються перед людиною, на тому чи іншому її віковому етапі і які полягають в очікуванні від неї освоєння певних ролей, що відповідають даному вікові і соціальному статусові» [2].

У суспільстві для більшості соціальних статусів віково-рольові очікування історично інституціоналізуються, набуваючи традиційного характеру. Люди певного віку, дотримуючись цих норм і традицій, можуть досягти бажаного соціального статусу і зайняти відповідні їм соціальні позиції. Між тим експектації – це не тільки очікування суспільства від людини щодо дотримання нею певних норм і традицій, але й очікування людини від суспільства, держави певних умов для реалізації своїх інтелектуальних, професійних, творчих можливостей. І тому доцільним є використання тезаурусу «статусно-рольові

експектації» людини, соціальної групи, спільноти. Тут мова йде про очікування соціальних суб'єктів щодо створення умов і можливостей в суспільстві для отримання ними бажаних соціальних статусів: професійних, політичних, сімейних, правових, освітніх тощо в певних умовах.

Звісно, російсько-українська війна значно погіршила соціально-економічні умови для реалізації молоддю своїх статусно-рольових експектацій, обмежила сферу реалізації їх професійної соціалізації, яка з ними пов'язана. Тому молодь, зокрема і юнаки допризовного віку, емігрували до країн Європи. Між тим, як свідчать результати національного опитування молоді, проведеного у вересні 2023 року Центром аналізу та соціологічних досліджень (CISR) Міжнародного республіканського інституту (MPI) у межах програми USAID «Мріємо та діємо», серед української молоді, яка емігрувала, наприклад, до Польщі, 47% мають намір повернутися в Україну після завершення війни, 19% планують повернутися незабаром, а 11% – через деякий час, тільки 15% молоді не планують повертатися взагалі [6].

Дослідження також дало можливість виявити наступні *експектації* української молоді в умовах російсько-української війни: **(1)** бажання залишитися в Україні, незважаючи на війну – до 65% молоді віком 16–35 років; **(2)** бажання реалізувати свою громадську активність, оскільки 79% респондентів хочуть брати участь у процесах відбудови України; **(3)** прагнення реалізувати свій патріотичний обов'язок, так як 92% молоді віком 16–35 років жертвує гроші на військові та соціальні потреби; **(4)** прагнення реалізувати свої професійні плани: молодь віком 13–15 років, яка проживає в Україні, назвала найбільш бажані для себе професії – ІТ сектор (17%), лікар (10%), юрист (9%), дизайнер (8%), кухар (6%), військовий (5%), психолог (5%); **(5)** прагнення виявляти толерантність до українців, які розмовляють російською мовою (69%), до людей інших національностей, представників ЛГБТК+ (із 42% у 2021 році до 59% у 2023 році) та ромів (із 29% у 2021 році до 40% у 2023 році), до одностатевих пар (67%); **(6)** бажання бути уважними до людей з інвалідністю, людей іншого кольору шкіри, військовослужбовців та внутрішньо переміщених осіб (понад 94% респондентів) [6].

Таким чином українських молодих людей віком від 15 до 35 років, незважаючи на вкрай важкі воєнні часи, є патріотично налаштованими, професійно орієнтованими, спрямованими на збереження кола своїх друзів, своєї сім'ї, налаштованими на виявлення толерантності до людей з іншими орієнтаціями та особливими потребами, бажаючими бути активними учасниками відбудови повоєнної України. Це означає, що українська молодь у своїй більшості має чітке розуміння своїх

статусно-рольових позицій у майбутньому і, незважаючи на війну, прагне реалізувати свої життєві плани та орієнтації. Тому важливим пріоритетом державної молодіжної політики повинно бути створення належних умов для підтримки молоді і надання їй можливостей для реалізації своїх статусно-рольових експектацій.

Література:

1. Буяк Б. Молодь як особлива соціально-демографічна група в умовах становлення соціальної правової держави та громадянського суспільства. *Наукові записки*. 2020. № 36. С. 198–209. URL: https://ipend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/buiak_molod.pdf (Дата звернення: 08.02.2024)/

2. Віково-рольові експектації. Соціологія: короткий енциклопедичний словник – 2020. URL: <https://subjectum.eu/sociology/dict/62.html>

3. Гуцалова М. Молодь як об'єкт державної молодіжної політики. 2011. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/26850/23-Gutsalova.pdf?sequence=1> (Дата звернення: 05.03.2024)/

4. Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» із змінами від 23.03.2004. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 1992. № 34. С. 32–38.

5. Каретна О. О. Сучасні підходи до визначення поняття «молодь». Одеса: ОНЮА, 2009. URL: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/294/app-37_Karetna_O_O_%28287-291%29.pdf?sequence=1&isAllowed=uc.290 (Дата звернення: 05.03.2024).

6. Молодь хоче бути в Україні та прагне долучитися до відбудови, – дослідження. 2023. URL: <https://texty.org.ua/fragments/110765/molod-hoche-buty-v-ukrayini-ta-prahne-doluchytysya-do-vidbudovy-doslidzhennya/> (Дата звернення: 05.03.2024).